

AGION

AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

Een school bouwen: hoe begin ik eraan? AGION helpt je op weg

Greet Paulissen & Katrien Van Lierop – 24/04/2019

Inhoud

1. Wie zijn we?
2. Over scholen bouwen
3. Vragen/cases
4. Ervaringen uitwisselen

1. Wie zijn we: AGION

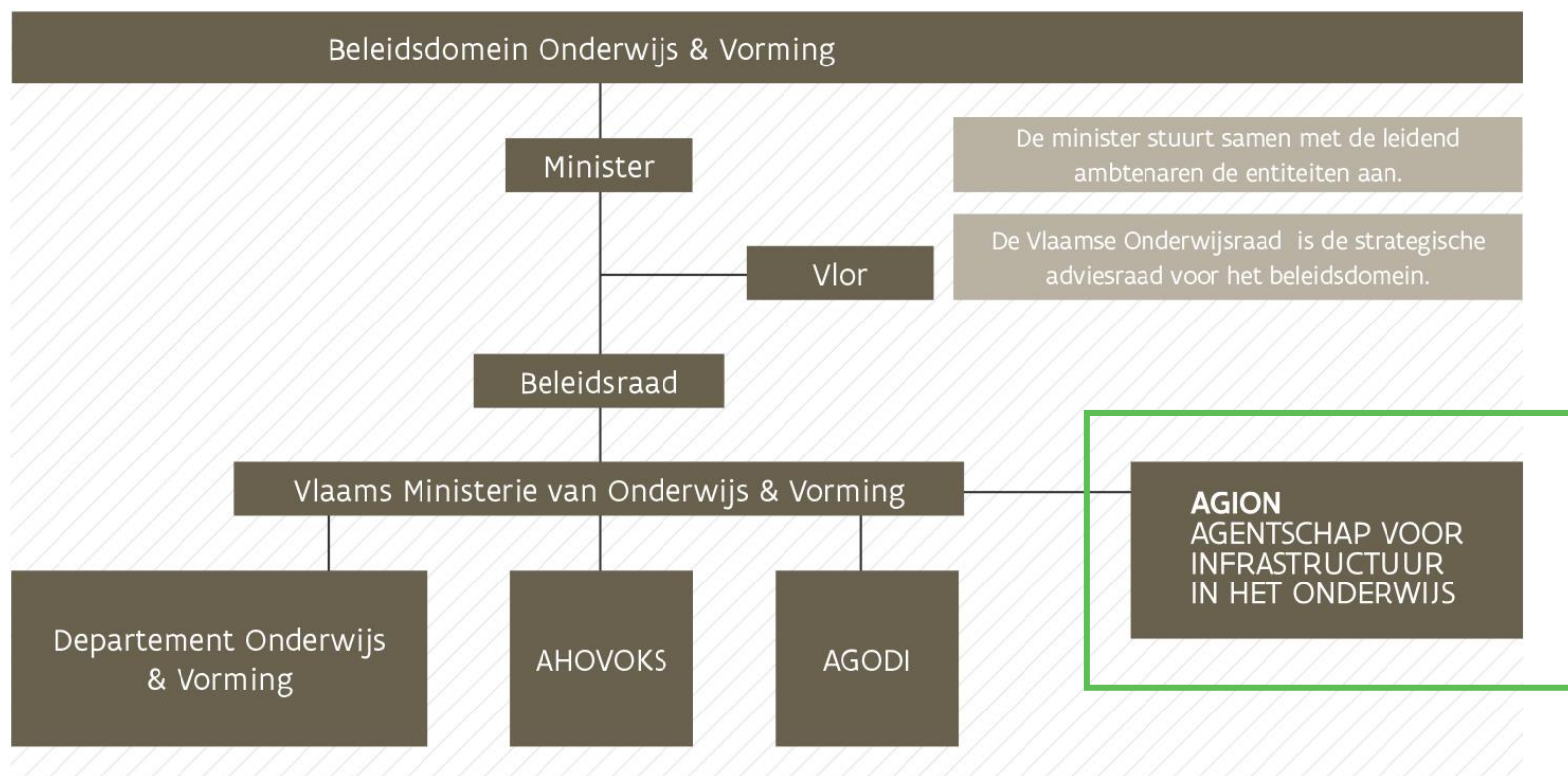

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

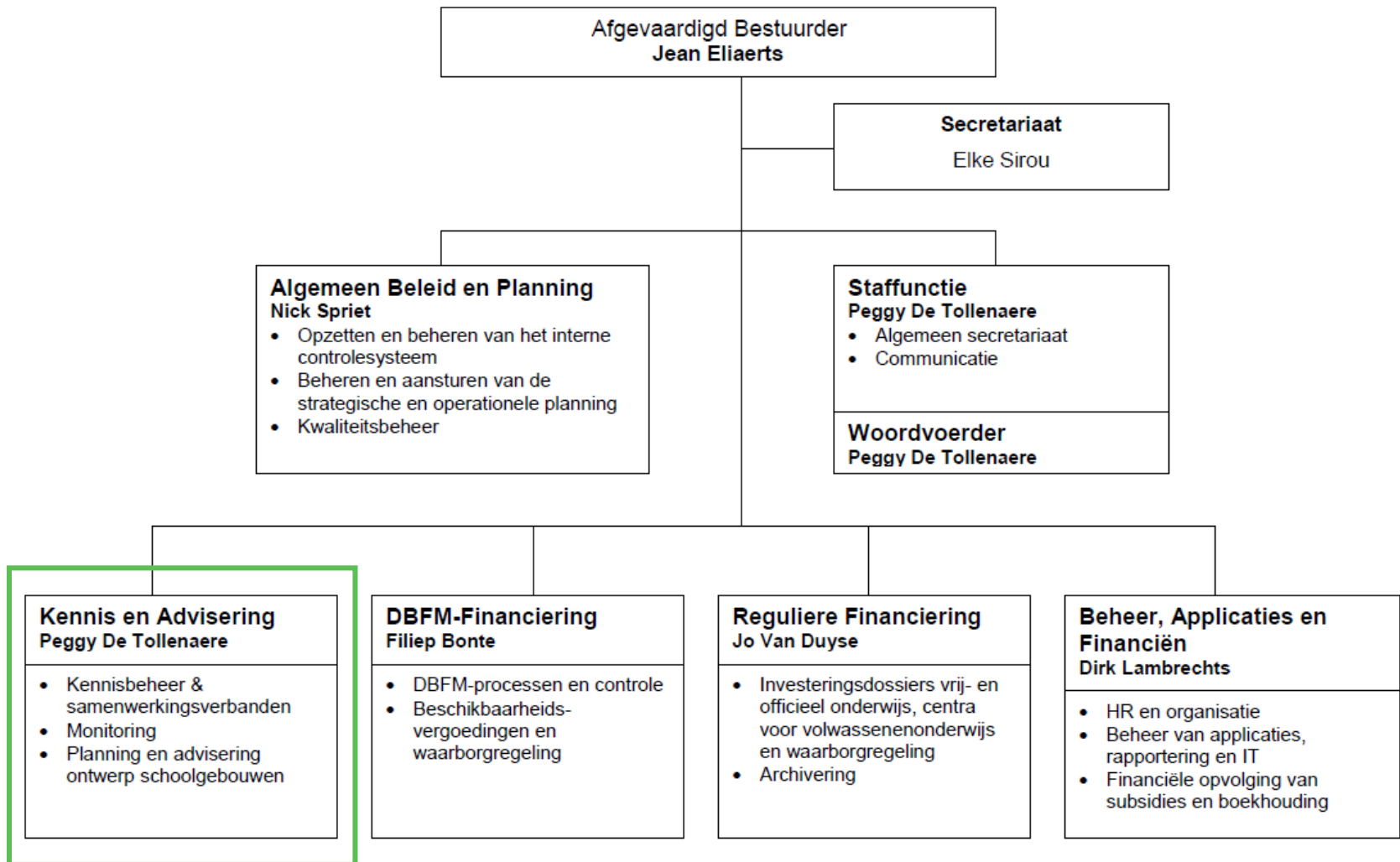
AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Beleidsdomein Onderwijs & Vorming

Organigram

Missie

'De realisatie en ontwikkeling van functionele en duurzame onderwijsinfrastructuur in Vlaanderen'

Ze moeten veilig, comfortabel, milieu- en onderhoudsvriendelijk zijn. Daarnaast moeten ze flexibel te gebruiken zijn en in een open relatie staan met de omringende samenleving. Bovendien moeten ze kostenefficiënt zijn in realisatie en beheer.

<https://www.agion.be/missie-en-takenpakket-agion>

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Kerntaken en opdrachten

- **Subsidiëring** schoolinfrastructuur voor het gesubsidieerd onderwijs:
  - Via **reguliere financiering**: nieuwbouw/verbouwing, aankoop, afbraak- en omgevingswerken en de eerste uitrusting
  - Via **DBFM-financiering** (inclusief onderhoud)
- Stimuleren en uitvoeren van net- en beleidsdomein-overschrijdende samenwerking & coördinatie
- Informatieverstrekking, adviesverlening
- Waarborgen van de terugbetaling van leningen

Voor welke scholen/klanten?

- **Reguliere subsidiëring:** alle onderwijsinstellingen van het niet-hoger onderwijs uit de vrije en officiële sector
- **DBFM subsidiëring:** alle onderwijsinstellingen van het niet- hoger onderwijs
- **Kennis & Advisering:** alle onderwijsinstellingen, bouwprofessionelen, andere beleidsdomeinen, externe partners, ...

1. Wie zijn we: Afdeling Kennis & Advisering

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

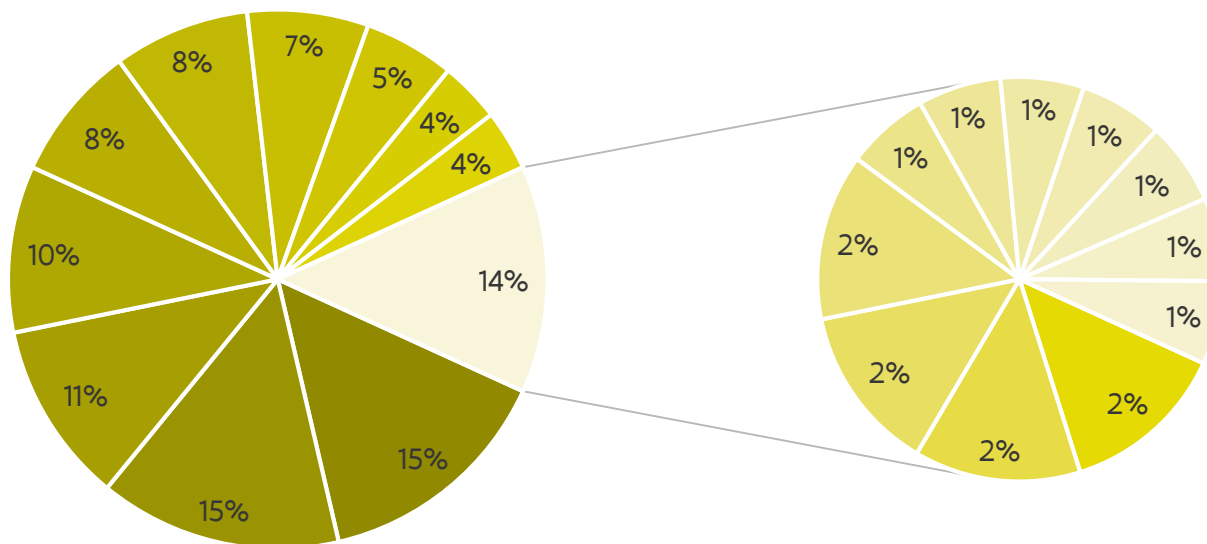
Kerntaken

- Technisch advies, ondersteuning en informatie
- Kennisopbouw inzake scholenbouw
- Beleidsinput en beleidsondersteuning
- Sensibiliseren

Adviesverlening

Thema's vragen 2018

- Sanitair (15%)
- Ontwerprichtlijnen (10%)
- Subsidiëring/Financiering (7%)
- Brandveiligheid (4%)
- Welzijn & gezondheid (2%)
- Aanstellen architect (1%)
- M-decreet (1%)

- Energie (15%)
- Binnenmilieu (8%)
- Speelplaats (5%)
- Dossiers RF (2%)
- Schoolvoorbeelden (2%)
- Duurzaamheid (1%)
- Processen (1%)

- Overige (11%)
- Toegankelijkheid (8%)
- Systeembouw (4%)
- Licht (2%)
- Akoestiek (1%)
- Masterplanning (1%)
- Veiligheid (1%)

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION

AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Een vraag? kena@agion.be

Kennispunt Scholenbouw

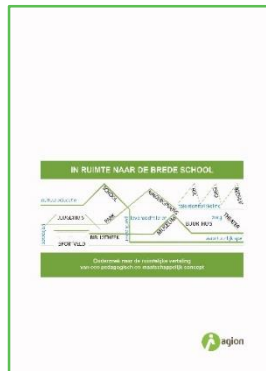

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Publicaties

- [Brede School onderzoek \(2012\)](#)
- [Inspiratiebundel Toegankelijkheid \(2014\)](#)
- Schoolgebouwenmonitor ([2008](#) + [2013](#))
- [Instrument voor Duurzame Scholenbouw \(2010 + 2016\)](#)
- [Pilotproject Passiefscholen Bilan \(2017 + 2018\)](#)
- [Fotoboek \(2018\)](#)
- [Handboek kostenefficiënt scholen bouwen \(2018\)](#)

Publicaties – binnenkort...

- Schoolgebouwenmonitor 2018
- Update duurzaamheidsmeter: GRO introduceren bij de scholen
- Studie Multifunctionele schoolinfrastructuur

2. Over scholen bouwen

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Zoeken

[Mooie voorbeelden](#)

[Masterplan](#)

[Zonneplan](#)

[Subsidiëring](#)

[DBFM](#)

[Over scholen bouwen](#)

[Formulieren](#)

[Passiefscholen](#)

[Juridisch](#)

Gemeentelijke Basisschool De Knipoog Sint-Jans-Molenbeek

Gemeentelijke Basisschool De Knipoog Sint-Jans-Molenbeek @ Hugo Vanderwegen

ONZE MEEST RECENTE INVESTERINGEN

ONS NIEUWS

11 april 2019

OVER SCHOLEN BOUWEN

binnenmilieu >

multifunctionaliteit >

goed bouwheerschap >

het bestek >

oppervlaktes en afmetingen >

energie >

toegankelijkheid >

sanitaire voorzieningen >

brandveiligheid >

Over scholen bouwen

In dit luik van de website vindt u aanvullende informatie en wetgeving waarop wij jou attent willen maken bij de realisatie van jouw scholenbouwproject. Onder andere volgende thema's komen aan bod:

- water
- energie
- veiligheid
- akoestiek
- toegankelijkheid
- sanitaire voorzieningen

Algemene informatie over overheidsopdrachten vind je onder [de rubriek juridisch kader](#).

Regelgeving is aan verandering onderhevig, en we engageren ons om dit zo goed mogelijk op te volgen. Maar u doet er best aan u steeds te informeren naar de meest recente regelgeving.

Mocht u op onze website een link vinden die niet meer functioneel is, vernemen we dit graag op info@agion.be.

[Home](#) » [Over scholen bouwen](#) » goed bouwheerschap

OVER SCHOLEN BOUWEN

[binnenmilieu](#) >

[multifunctionaliteit](#) >

[goed bouwheerschap](#) ✓

[een school \(ver\)bouwen - hoe begin ik er aan?](#) >

[wanneer heb ik een vergunning nodig?](#) >

[wanneer heb ik een architect nodig?](#) >

[hoe stel ik een ontwerper aan?](#) >

[Vlaams Bouwmeester en de open oproep](#) >

[waar kan ik terecht met vragen of voor advies?](#) >

[het bestek](#) >

[ondergrondsklaken en afmetingen](#) >

goed bouwheerschap

Een school bouwen doet u wellicht maar één keer in uw leven. Het is een unieke ervaring maar vaak ook een complexe taak.

In deze rubriek informeren we u over een aantal aspecten om een kwaliteitsvol bouwproject te realiseren.

De bouwheer heeft een belangrijke rol in het bouwproces en een goed geïnformeerde bouwheer is er twee waard.

OVER SCHOLEN BOUWEN

binnenmilieu >

multifunctionaliteit >

goed bouwheerschap ▾

een school (ver)bouwen - hoe begin ik er aan? >

wanneer heb ik een vergunning nodig? >

wanneer heb ik een architect nodig? >

hoe stel ik een ontwerper aan? >

Vlaams Bouwmeester en de open oproep >

waar kan ik terecht met vragen of voor advies? >

het bestek >

oppervlaktes en afmetingen >

energie >

Vlaams Bouwmeester en de open oproep

De centrale missie van het bouwmeesterschap is het **bevorderen van de architecturale kwaliteit** van de gebouwde omgeving. De Vlaams Bouwmeester en zijn team begeleiden publieke opdrachtgevers bij het ontwerpen en realiseren van gebouwen, publieke ruimte, landschap en infrastructuur. De [Vlaams Bouwmeester](#) wil publieke bouwheren bijstaan in hun zoektocht naar een projectregisseur of een ontwerper voor hun project.

De Vlaamse Regering stelde architect **Leo Van Broeck** vanaf 1 september 2016 aan als Bouwmeester voor een periode van vier jaar.

Voor gebouwen vanaf 10 000 m² is er een verplichte consultatie. De adviserende rol van de Bouwmeester maakt evenwel geen deel uit van de subsidiëringsprocedure.

Informatie over de activiteiten van de Vlaams Bouwmeester op het vlak van schoolgebouwen kan u vinden op de website scholenbouwen.be.

Open oproep

De Open Oproep is een onderhandelingsprocedure die de publieke bouwheer in staat stelt om, op basis van een sterke maatschappelijke visie, de meest adequate ontwerper voor zijn project te kiezen. De publieke bouwheer wordt doorheen dit traject vakkundig bijgestaan door de Vlaams Bouwmeester en zijn team.

U kan bij de Vlaams Bouwmeester terecht voor advies of voor deelname aan een Open Oproep.

Meer weten?

- [Vlaams bouwmeester](#)
- [open oproep](#)

[De publicatie "Open Oproep. Handleiding voor de publieke bouwheer"](#)

3. Bespreking vragen en cases

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Overzicht vragen en thema's

- Een school bouwen: hoe begin ik er aan en wat komt er allemaal bij kijken?
→ **Goed opdrachtgeverschap, kostenefficiënt bouwen**
- Scholencampus: Wat kan en wat is er nodig, qua professionalisering en schoolontwikkeling?
→ **Multifunctionaliteit, langetermijnplanning, goed opdrachtgeverschap**
- Kan AGION helpen bij het uitkiezen/adviseren van een degelijk hedendaags ontwerp?
→ **Aanstellen ontwerper/architect**
- Hoe kunnen we ons nieuw schoolgebouw flexibel indelen?
→ **Multifunctionaliteit**

Goed opdrachtgeverschap

1. Organiseer je als opdrachtgever
2. Maak een goed projectdossier

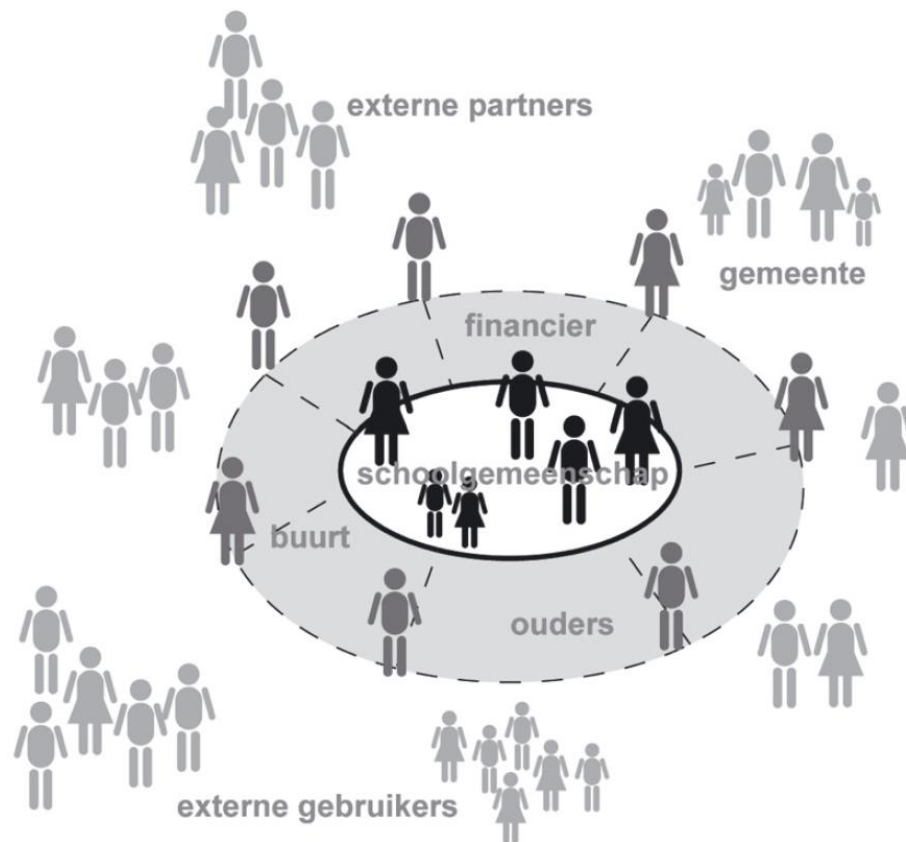
Goed opdrachtgeverschap:

1. Organiseer je als opdrachtgever

Stap 1: initiatief nemen

- door directie, schoolbestuur en/of inrichtende macht
= kernteam
- verzamelen van **objectief meetbare uitgangspunten**:
  - **waarom** wil men bouwen of verbouwen?
  - **wat** wil men bouwen of verbouwen?
  - **waar** wil men bouwen of verbouwen?
  - **hoe** wil men het project financieren
- identificeer alle betrokkenen

Goed opdrachtgeverschap: 1. Organiseer je als opdrachtgever

Bron: De school als bouwheer

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Goed opdrachtgeverschap:

1. Organiseer je als opdrachtgever

Stap 2: projectteam samenstellen (1)

- projectteam is vooral actief tijdens de voorbereidende fase
- projectteam bestaat uit
  - directie/schoolbestuur
  - vertegenwoordigers van **alle gebruikersgroepen** (rechtstreekse en secundaire gebruikers) (leerkrachten, leerlingen, ouders, buurtbewoners, gemeente...)
  - eventuele **co-financierder**
  - **lokale overheid**, al dan niet tijdelijk
- financiële aspecten, pedagogisch project, programma van eisen

Goed opdrachtgeverschap:

1. Organiseer je als opdrachtgever

Stap 2: projectteam samenstellen (2)

- projectteam wordt voorgezeten door projectleider
  - intern of extern
  - kennis van (school)architectuur, architecturale processen en openbare aanbestedingsprocedures + interesse in hedendaagse onderwijspraktijk
- Een projectleider moet het overzicht bewaren over
  - het verloop van het project,
  - de te nemen stappen
  - de budgettaire situatie
  - een goede afstemming op de noden van de school
- is het aanspreekpunt binnen de school

Goed opdrachtgeverschap:

2. Maak een goed projectdossier op

Doelstelling:

- stimuleert het **voorafgaandelijk nadenken** over het toekomstige bouwproject
- lokt **reacties** van de verschillende actoren uit
- **referentie-instrument** bij het bezoeken van andere schoolgebouwen
- **toetssteen** bij het beoordelen van ontwerpen

Goed opdrachtgeverschap:

2. Maak een goed projectdossier op

- opgemaakt door projectteam
- verzameling van **uitgangspunten en visies** waaraan het nieuwe schoolgebouw moet voldoen
- bestaat uit:
  - **Projectdefinitie:**
    1. Objectief kader: objectief meetbare randvoorwaarden
    2. Inhoudelijk kader: visie over het toekomstige project
  - **programma van eisen:** oplisting van alle nodige ruimten

Goed opdrachtgeverschap:

2. Maak een goed projectdossier op

Projectdefinitie: 1. Objectief kader (= basisgegevens en context)

- **Wie** bouwt?
- **waarom** wil men bouwen of verbouwen?
- **wat** wil men bouwen of verbouwen?
- Voor wie?
  - Leerlingen, personeel, externe gebruikers...
- **waar** wil men bouwen of verbouwen?
  - ruimtelijke context
  - eigendomsstructuur
- **hoe** gaat men het project financieren?

Goed opdrachtgeverschap:

2. Maak een goed projectdossier op

Projectdefinitie: 2. Inhoudelijk kader

- visie op het gebouw in relatie tot het pedagogisch project
- visie op brede school / multifunctioneel gebruik
- wat verstaan we onder een ‘aangename en stimulerende leeromgeving’?
- wat betekent voor ons een ‘duurzaam schoolgebouw’?
  - Meer dan enkel energiebesparing
  - IDS: 10 thema’s (binnenkort GRO)

Goed opdrachtgeverschap:

2. Maak een goed projectdossier op

→ Integrale duurzaamheid: 10 Thema's

EVALUATE BESTAANDE TOESTAND	EVALUATE SITE	VOORONTWERP	DEFINITIEF ONTWERP	STEDINGELIJKWONINGE VERGUNNINGEN	LIMITEERINGSDOSSIER	VOORLOPIGE OPLEVERING	Hoofdstukken							Weegfactor
							fase 0	fase 1	fase 2	fase 3	fase 4	fase 5	fase 6	
1. Geïntegreerd projectproces														
0	47	81	83	83	83	83	2. Inplanting					20%		
80	54	89	80	86	80	86								
0%	81%	79%	75%	79%	75%	79%								
0	0	37	37	37	37	37	3. Mobiliteit					13%		
52	0	52	52	52	52	52								
0%	71%	71%	71%	71%	71%	71%								
0	0	37	37	37	37	37	4. Natuurlijk milieu					13%		
52	0	52	52	52	52	52								
0%	71%	71%	71%	71%	71%	71%								
0	0	23	23	23	23	23	5. Water					7%		
28	0	28	28	28	28	28								
0%	71%	71%	71%	71%	71%	71%								
0	0	10	10	10	10	10	6. Grondstoffen en afval					7%		
28	0	28	28	28	28	28								
0%	82%	82%	82%	82%	82%	82%								
0	0	74	74	74	74	74	7. Energie					20%		
80	0	80	80	86	80	86								
0%	87%	87%	87%	87%	87%	87%								
0	0	40	40	40	40	40	8. Gezondheid, leefbaarheid en toegankelijkheid					13%		
52	0	52	52	52	52	52								
0%	53%	53%	53%	53%	53%	53%								
0	0	10	10	10	10	10	9. Samenleving en Economie					7%		
28	0	28	28	28	28	28								
0%	77%	77%	77%	77%	77%	77%								
0	0	17	17	17	17	17	10. Innovatie							
40	0	40	40	40	40	40								
0%	57%	57%	57%	57%	57%	57%								
0	47	323	323	323	323	323	TOTALE SCORE					100%		
460	54	400	496	400	496	400								
0%	87%	81%	81%	81%	81%	81%								
0	1	23	23	23	23	23	VERPLICHTE CRITERIA							
13	1	27	27	27	27	27								
0%	87%	77%	77%	77%	77%	77%	EINDSCORE							

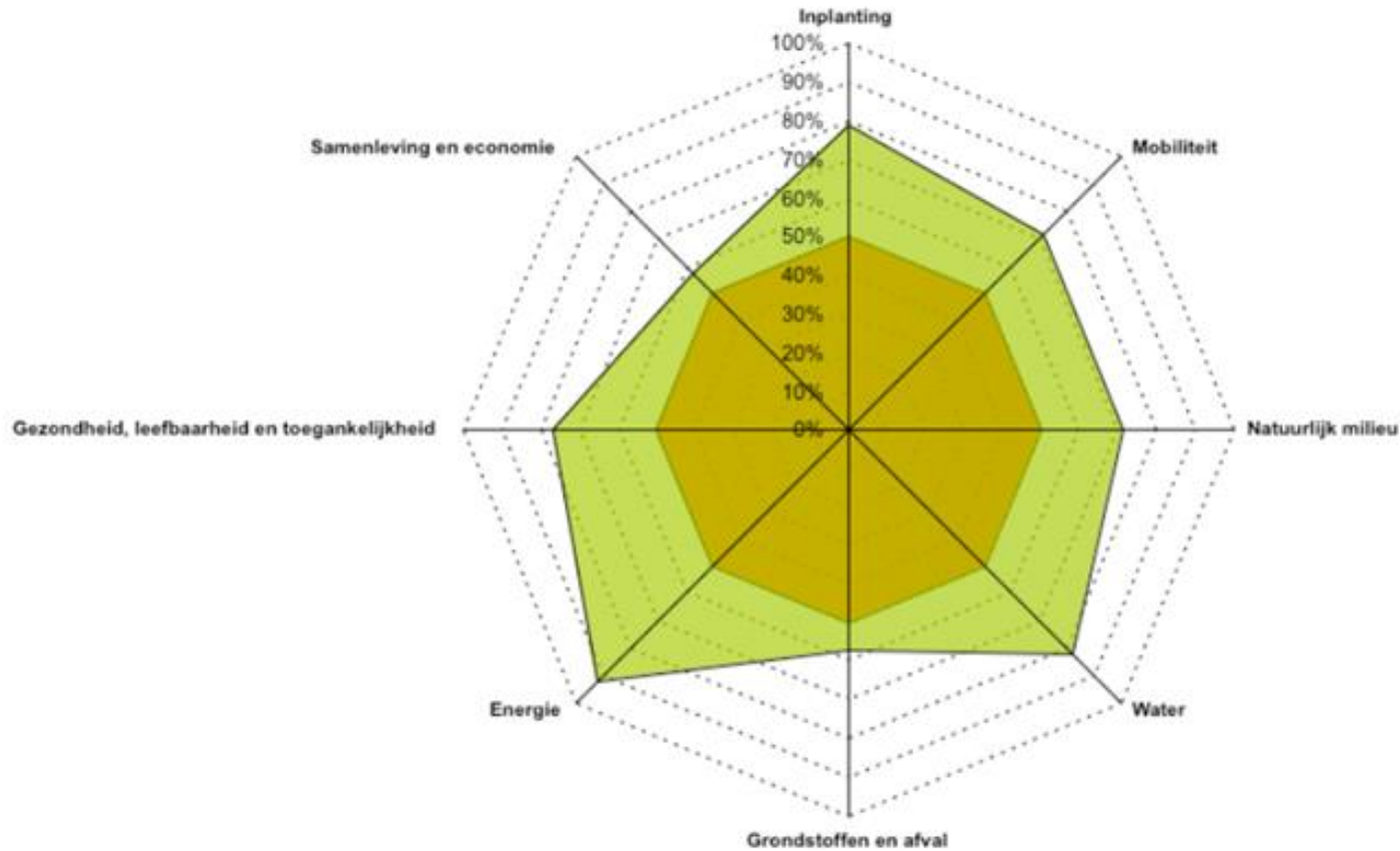

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Bron: Instrument Duurzame Scholenbouw, 2016

Goed opdrachtgeverschap: 2. Maak een goed projectdossier op

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Bron: Instrument Duurzame Scholenbouw, 2016

Goed opdrachtgeverschap:

2. Maak een goed projectdossier op

Programma van eisen

- vertaling van de projectdefinitie naar:
  - ruimtebehoefte (opsomming van alle benodigde ruimten, min. vereiste oppervlakte, max. bezettingsgraad,)
  - functionele eisen en belevingskenmerken
    - afwerkingsgraad en voorzieningen
    - technische eisen
    - wettelijke eisen
- controleer of het programma van eisen onder de max. subsidieerbare oppervlakte blijft

Goed opdrachtgeverschap:

2. Maak een goed projectdossier op

Inspiratie:

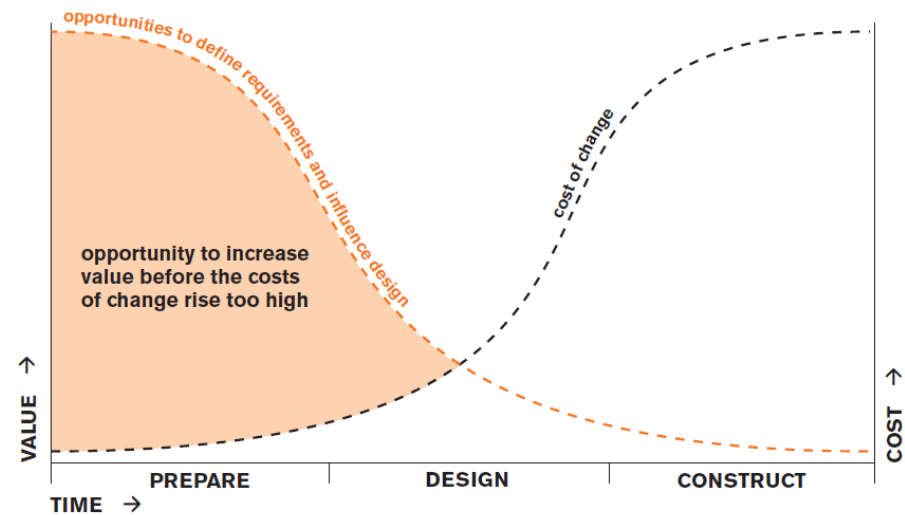
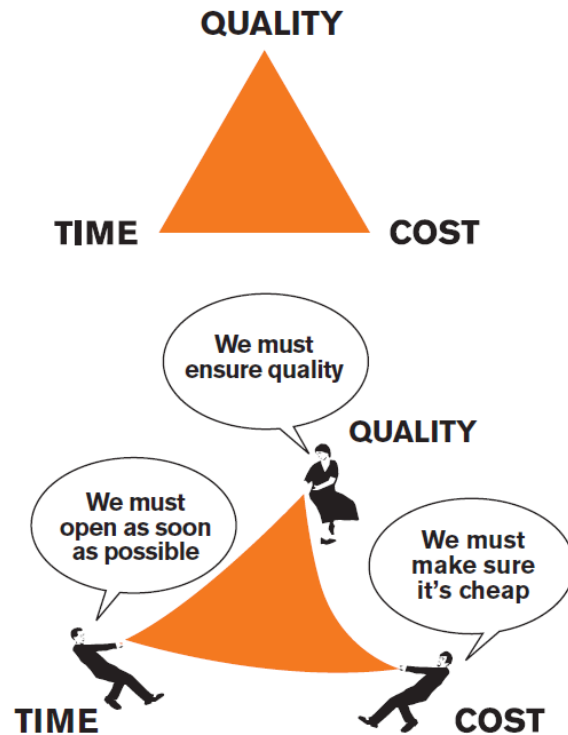
- Deel 3.1 “Het projectdossier” van het [Instrument voor Duurzame Scholenbouw](#)
- [Modeldocument](#) en [richtlijnen](#) voor de opmaak van een projectdefinitie (opgemaakt voor nieuwe DBFM)

Goed opdrachtgeverschap

- Verband tussen tijdsduur, kostprijs en kwaliteit

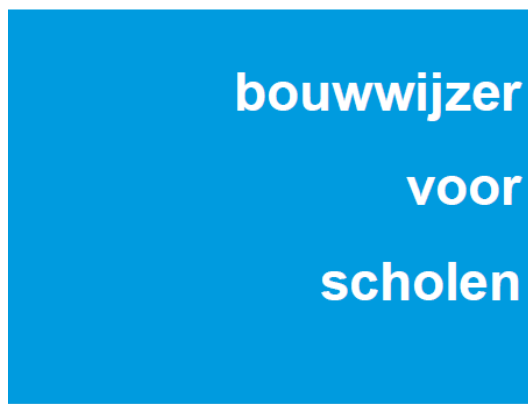
Goed opdrachtgeverschap

Conclusie

- belangrijkste taak voor bouwheer situeert zich in de voorbereidende fase
- laat u bijstaan
  - door projectteam
  - eventueel door een externe projectregisseur
- informeer u
  - raadpleeg literatuur (kennispunt scholenbouw – AGION)
  - bezoek scholen (www.scholenbouwen.be - www.vai.be)
  - spreek met andere scholenbouwteams

Goed opdrachtgeverschap

Meer weten?

Aanstellen architect/ontwerper

keuze van een ontwerper

- Architect, maar ook technieken (stabiliteit, HVAC, akoestiek...):
ontwerpteam
- op basis van het **projectdossier**
→ belangrijkste toetssteen voor keuze architect en beoordeling van de ontwerpen
- Wetgeving overheidsopdrachten

Aanstellen architect/ontwerper

- Trek de selectieprocedure open:
  - Eerder offerteaanvraag dan aanbesteding (open procedure of beperkt / onderhandelingsprocedure)
    - ook andere gunningscriteria dan enkel de prijs
    - vb. de kwaliteit van het ontwerp
  - Ontwerpwedstrijd: ja, maar ...
    - [10 aanbevelingen](#), o.a.:
    - selectie in twee stappen
    - faire vergoeding, in verhouding tot de gevraagde prestaties
- [open oproep](#) Vlaams Bouwmeester

Aanstellen architect/ontwerper

keuze van een ontwerp

school = publiek gebouw

maatschappelijk relevante criteria:

- kwaliteitsvolle architectuur houdt rekening met **alle gebruikers**
  - kwaliteitsvolle architectuur is **duurzaam** op korte, middel - lange en lange termijn
  - kwaliteitsvolle architectuur situeert zich op **verschillende schaalniveaus**
-
- Meer weten? [Hoe stel ik een ontwerper aan?](#)

Kostenefficiënt bouwen

- **Vorbereiden:** Organiseren, factor tijd, budgetteren
- **Ontwerpen**
  - Basis moet goed zijn, bewust keuzes maken
  - Binnenklimaat, veiligheid, vormgeving, leeromgeving, flexibiliteit, duurzaamheid, materiaalkeuze
- **Bouwen:** Selectie partijen, (faal)kosten bewaken
- **Gebruiken:** Gedeeld ruimtegebruik, onderhoud, exploitatie

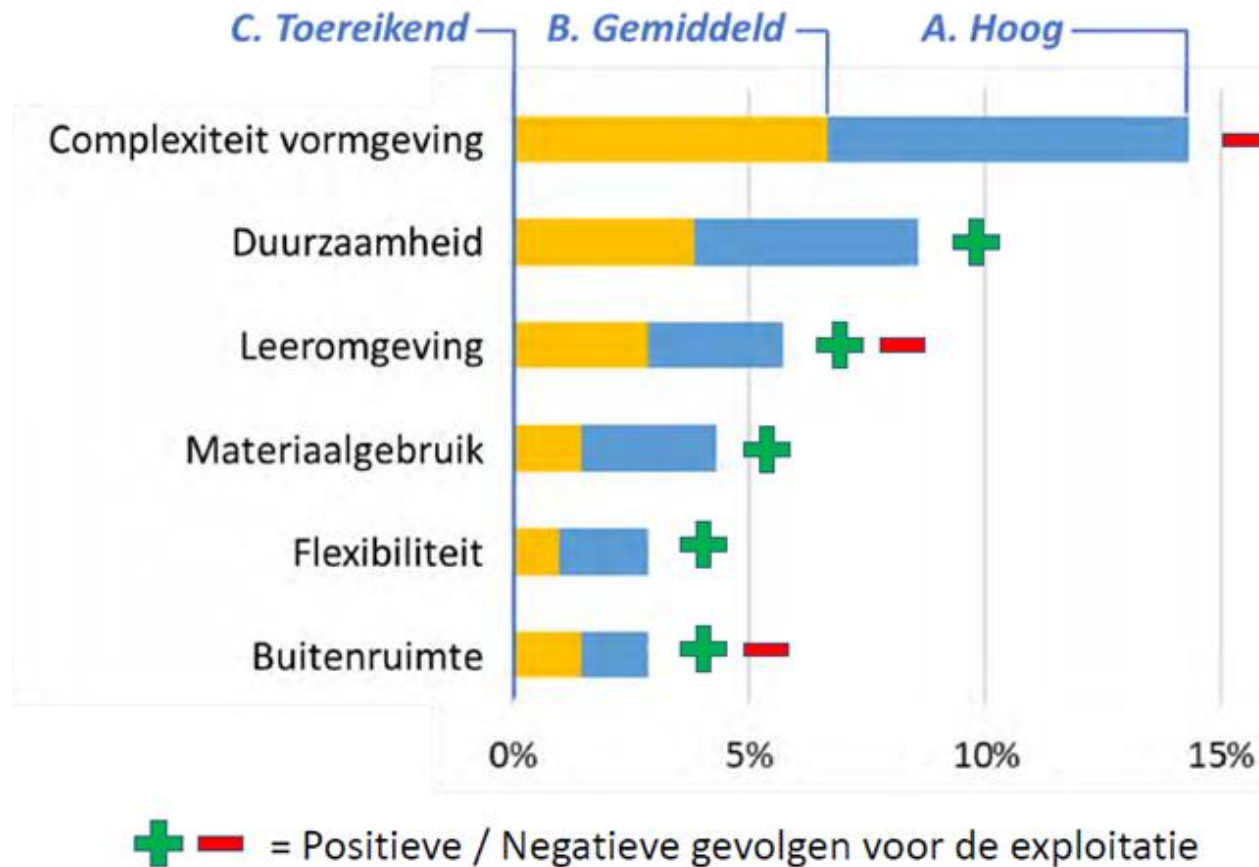

Kostenefficiënt bouwen

Kostenefficiënt bouwen

Kostenbewuste Keuzes maken bij de start

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Kostenefficiënt bouwen

- Maak een financieel overzicht
  - Grondkosten, bouwkost, studiekosten (architect, stabiliteit, technieken, bouwfysica), projectmanagement
  - Bijkomende kosten (notaris, BTW, aansluitkosten, rentekosten...)
  - Breng risico's in kaart (termijnoverschrijding, constructiefouten...)
- Controleer het budget in elke fase:
  - bij de start, ontwerp, aanbesteding, tijdens de bouw,
- Hou rekening met onderhoudskost
  - Besparing bij de bouw kan meerkost zijn bij het gebruik

Kostenefficiënt bouwen

- Invloed op kostprijs in de tijd
→ “laat de uitvoering met rust”
- Projectmanagement: geen opdrachten buiten u om

Kostenefficiënt bouwen

Meer weten?

Langetermijnplanning

- Projectdefinitie
  - Vraag en ambitie van de school
  - Enkele zaken die hierin kunnen worden opgenomen:
    - Evolutie leerlingenaantallen: verleden en toekomst
    - Verwachtingen en ambities voor de infrastructuur
    - Evolutie visie op onderwijs
    - Uitbreidingen

Langetermijnplanning

- Projectdefinitie
- Ruimtelijk masterplan
  - Onderzoek en vertaling projectdefinitie
  - Strategie + ontwerp
  - Doel: visie op lange termijn volgens prioritaire aanpak concretiseren
  - Het bevat onder andere:
    - Inventaris van het patrimonium
    - Relatie met haar directe en bredere context
    - Situering in de stad
    - Mogelijkheden en moeilijkheden van het project + toekomstige ontwikkelingen
    - Bouwfases en deelprojecten

Langetermijnplanning

= Geen statisch gegeven!

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Langetermijnplanning

Voorbeeld: KLIM school te Gent

Meer voorbeelden op
www.scholenbouwen.be >
schoolvoorbeelden > Filteren op
masterplan

Langetermijnplanning

Meer weten?

- Rubriek '[plan op lange termijn](#)' onder goed bouwheerschap op website AGION
- [Schoolbouwformule](#): gefaseerde (ver)bouw- en renovatieprojecten. Een pleidooi voor een planmatige aanpak.
- Uit ons kennispunt:
  - Guy Châtel, Bart Verschaffel, Maarten Van Den Driessche, Evaluatie- en redactieopdracht masterplannen in de scholenbouw, 2011, LaboA UGent (Dit is ook [online](#) raadpleegbaar)
  - BURO II en ARCHI+I, Beeldkwaliteitsplan Open School, 2012, Politeia, enkele voorbeelden van ruimtelijke ontwikkelingsscenario's die kunnen inspireren

Multifunctionaliteit

Een schoolgebouw is multifunctioneel wanneer het

- multi-inzetbaar,
- combineerbaar
- en/of aanpasbaar is.

Multifunctionaliteit

Praktijkaanbevelingen (zie ook website)

- Denk multifunctioneel vanaf het prille begin
- Haal inspiratie uit goede voorbeelden
- Vraag hulp voor het beheer
- Betrek partners en gebruikers inhoudelijk in het project
- Maak duidelijke afspraken
- Doen!

Multifunctionaliteit

Voorbeeld:
Campus Panhoven te
Peer

Multifunctionaliteit

Flexibele invulling

Multifunctionaliteit

Flexibele invulling

Multifunctionaliteit

Flexibele invulling

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Voorbeeld: Sheikh Zayed Private Academy in Abu Dhabi
(ontwerp van Rosan Bosch Studio)

Multifunctionaliteit

Flexibele invulling

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Voorbeeld: 't Zandhofje in Zandhoven

Multifunctionaliteit

Flexibele invulling

Enkele aandachtspunten:

- Technieken
- Flexibele tussenwanden

Multifunctionaliteit

Meer weten?

- Rubriek '[multifunctionaliteit](#)' op website AGION
- [Schoolbouwformule](#): Multifunctionele schoolgebouwen: meer dan gewoon ruimte delen
- Slim gedeeld: <http://slimgedeeld.be/>
- Ruimte delen is ruimte creëren:
<https://ambrassade.be/nl/kennis/ruimte-delen>
- Opstellen van schoolsportinfrastructuur:
<https://www.politeia.be/nl/publicaties/155218-openstellen+van+schoolsportinfrastructuur>

4. Ervaringen uitwisselen

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

AGION
AGENTSCHAP VOOR
INFRASTRUCTUUR
IN HET ONDERWIJS

Vlaanderen
is onderwijs & vorming

Vragen?

kena@agion.be

©AG Real Estate